

EN YAKIN AKRABALARIMIZ ŞEMPANZELE

İnsan Şempanzelerle bu kadar nasıl ilgilenilir? Jane Van Lawick Goodall adındaki genç ve güzel bir kadın, hayatının bir kaç yılını onları incelemeğe harcadı. Bu amaçla Afrika'nın ta kalbinde, TANGANYİKA Gölünün en ıssız koşulları içinde yaşadı.

Ona göre, yabani şempanze İnsana en yakın olan hayvandır ve biz ona çok benziyoruz. Daha doğrusu, onun davranışları bize özgü davranışları hatırlatıyor.

Burada Doktor Goodall ile The Observer Review ve Constellation dergileri adına yapılan konuşmayı aynen alıyoruz.

Bakınız, şempanzeler türlerin gelişmesi hakkındaki düşüncelerimizi nasıl değiştirdiler

Maymunlarla nasıl ilgilendiniz?

● Hayvanları daima sevdim. Afrika ve onun yabani yaşayışına gelince, ben bunu yirmi bir ya-

Son zamanlarda maymunlarda büyük gelişmeler görüyoruz. Bu, ya insanların her yönden onlarla daha yakından ilgilenmelerinden ileri geliyor, ya da onlarda evrimlerinde bazı yeni dönemlere giriyorlar. İnsanoğlu bir yandan uzayı fethetmeye çalışırken, bir yandan da dünyasındaki son-suz mucizelerin farkına varmağa başlıyor.

Neredeyse insan gözlerindeki manâyı antayarak, o kadar seki bakışları var.

şında iken kolleji bir dostumun daveti sayesinde keşfettim. Hayvanlara dalma sevgi duymam dolayısıyla, sonradan, meşhur Paleontolog (bitki ve hayvan fosilleri uzmanı) Dr. Leakey'in sekreteri oldum. Bir süre çalışmalar yaptıktan sonra bana, Tanganyika Gölü kıyılarına gitmek üzere, Afrika'ya hareket etmem teklif edildi. Orada sadece iki zenci hizmetçi ile yaşadım.

Bir şempanzenin saldırmasından hiç korkmadınız mı ?

● Şempanzelerle daha yakından ilişki kurabilmek için aylarca beklemek gerekti. Bir yıl kadar sonra onları kaçırmaksızın yanlarına on metre kadar yaklaşmayı başardım. Beni yavaş yavaş tanımalarını ve tehlikeli olmadığımı iyice öğrenmelerini sağladım. Başlangıçta hiç kımıldamadan açık bir yerde oturuyor ve onları asla ürkütmemeye gayret ediyordum. Bilhassa herhangi bir sert davranışta bulunmuyordum.

Öyle ise bir şempanze size hiç saldırmadı mı ?

● Evet, bir kez. Kocamla beraber sessizce bir şempanze gurubuna yaklaşmıştık. Onlar henüz öldürdükleri küçük bir maymunu yemekte idiler, şaşkırdılar ve korktular. Erkekler bu korkunun tepkisiyle bize saldırdılar. Daha ileri gitmeyeceklerini dü-

şünüyorduk. Fakat onlardan biri (ki onu aksakallı David diye vaftiz etmiştik) bu esnada kulakları yırtan sesler çıkararak üzerimize doğru geldi, derhal bulunduğumuz yerden ayrılmayı uygun bulduk. Esasen bir şempanze ötekine saldırdığı zaman, belirli genel olarak, kaçmayı uygun bulur. Böylece yenilgiyi kabul eder ve saldıran da çoğu zaman olduğu yerde kalır ve onu takip etmez.

Şempanzeler insanlardan çok daha kuvvetlidirler, fakat goriller bu gibi hallerde daha da tehlikeli olabilirler.

Goril ile şempanze arasında ne fark vardır ?

● Eğer sadece dış görünüşlerinden söz ediyorsak, goril şempanzeden daha ziyade insana benzer. Fakat şempanze akıl yönünden bize daha yakındır. Goril sakin, heyecansız, münzavi ve içine dönüktür, zekâ testlerine hemen hemen hiç intibak edemez.

Şempanzenin duyguları açıktır. Bir ödül karşılığında ne istenirse yapar. Onu eğitmek de çok kolaydır.

Şempanzelerde mantık düşünme kabiliyeti var mıdır ?

● Evet, işte bir örnek : Figan sekiz yaşında bir şempanzedir. Muz yiyen arkadaşlarının yanında oturuyordu. Bu muzları onlarla paylaşması Figan için

bir problem değildi. Ama ötekiler hem çok yaşlı, hem de iri idiler. O sırada Figan bizim bulunduğumuz yerdeki bir ağaçta muzlar gördü. Ağaca tırmandığı takdirde ötekilerin kendisini izleyeceğini ve sonunda bu kelepirin asla eline geçemeyeceğini pekiyi biliyordu. Bu nedenle, onun önem vermiyormuş gibi görünerek ağaçtan uzaklaştığı ve hemen çadırımızın arkasındaki bir yere gelip oturduğu görüldü. Orada bir çeyrek saatten fazla bekledi, biryandan da gözleri yarı kapalı olarak zaman, zaman ağacı gözetliyor ve sonra başını çeviriyordu. Bu süre içinde arkadaşları uzaklaşıp diye bekledi ve son bir defa daha göz attıktan sonra ağaca saldırdı.

Bu hususta daha ileri gidebilirler mi ?

● Evet sanıyorumki hiç bir hayvan, onlar gibi yardımcı bir âlet yapamaz. Bir çok defalar, şempanzelerin yumuşak bir dalı kırdıklarını, yapraklarını güzelce sıyırdıklarını, bu temizlenmiş parlak çubuğu bir beyaz karınca yuvasına soktuklarını, sonra kıpırdamadan ve sükûnetle karıncaların tırmakları dışarıya çıkmalarını beklediklerini ve bu gibi tuzaklarla karıncaları afiyetle kıştır kıştır yediklerini gördüm.

Öte yandan ağaç gövdelerinin deliklerine su biriktiriyorlar ve susadıkları vakit oradan dudakları ile içmeği de biliyorlardı.

Şempanzeler, aynı zamanda, ağzında çiğnenmiş yapraklardan yuvarlaklar yapıyorlar, bunları sünger gibi suda ıslatıyorlar ve sıvıyı böylece çekiyorlar, ayrıca yaprakları kendilerini silmek ve temizlemek için kullanıyorlardı.

Bir gün, Mélissa'nın geniş bir yaprağı mendil gibi ve incelikle kullanarak burnunu siltiğini gördüm.

Mademki şempanzeler bu derece zekidirler, o halde neden konuşmuyorlar ?

● İnsanlarda, fiziksel olarak, konuşmayı sağlayan küçük beyindir. Bu bölge şempanzelerde gelişmemiştir, onlar kesin ve hakiki mânâda konuşmazlar. Fakat uzun ve çok kolaylıkla anlaşmayı sağlayan (takriben yirmi kadar) bir ses dizisine sahiptirler. Her biri değişik bir heyecan ve duygu ifade eder. Örneğin, güzel bir yiyecek karşısındaki sevinçli sert veya tatlı seslerle, öfkeyi de batıcı bir sesle açıklar. Bir arada oldukları zaman, bizlerin kitapta eğlenceli bir bölümü okurken yaptığımız gibi, şaşırıcı ve güzel seslerle sevinmelerini açığa vuruyorlar ve böylece aralarında çok iyi anlaşılıyorlar.

Çok döğüşürler mi ?

● Evet çok yabani olabilirler, birbirlerini ısırma-zlar ama, kol ve bacaklarıyla döğüşürler. Düşmanlarını zorla yere yatırırılar, onun tüylerini çekerler, dişiler enselerindeki saçları kıyasıyla bükerekler. Bu ekseriyetle teşrifat dolayısıyla önde gelmek için yapılır. Anlaşıldığına göre, aynı sosyal aşamada olan iki erkek prestijlerini korumak için döğüşmekten çe-

kinmezler. Bazen, bu kadar ileri gitmezler, yalnız birbirlerini korkuturlar, gövde gösterisi yaparlar, cesaretlerini meydana koyan davranışlarda bulunurlar, vurmadan birbirlerini korkutmağa çalışırlar. Biraz sonrada, iki kavgacıdan birinin sınırları geçer ve kavgayı kazananın yanından kısa ve mülayim çığlıklarla, jestler yaparak kaçar.

İki grup karşılaştıkları zaman ne oluyor ?

● Bulduğumuz yerdeki bütün şempanzeler aynı bir topluma aittiler. Bir grup ötekine gider ve gelirdi. Bazıları bir süre yalnız kalırlar, genellikle iki erkek, anne grupları, ve onların yavruları ve her yaşta karışık gruplar beraber görülür. Hepsi birbirlerini tanırlar. Herkes kime karşı saygı göstereceğini ve kiminle serbestçe münasebette bulunabileceğini bilir. Hiyerarşi çok önemlidir. Anasının himayesinde bulunan sekiz yaşındaki bir erkek yavru, oniki ve onüç yaşındakilerden daima aşağıdadır. Bir erğin daima kendisinden büyüklerin arkasından gider ve asla onun önüne geçmez. Dişiler kesin olarak erkeklere boyun eğerler.

Resim yapan bir şempanze

Acaba hiyerarşideki bu üstünlük sadece fiziksel kuvvetle mi devam ettiriliyor ?

● Yalnız fiziksel kuvvet bir ölçü değildir, işte bir örnek : Mike adındaki genç ve erkek bir şempanze sosyetenin son sırasında bulunuyordu. Dalma hor görüldüğü için ancak en sonra yemek hakkına sahipti. Bir gün Mike boş ve madenden yapılmış bir kutu buldu. Onu arkasından sürükledi. Gürültüden deli gibi olan arkadaşları yerlerini ona bırakarak bütün sür'atleriyle uzaklaştılar. Mike'nin konserve kutusunun neden bu derece ve birdenbire etki yaptığını bilmiyorum. Fakat bir kaç gün sonra Mike'nin üç tane kutu topladığını, bunların üzerine kollarının var kuvvetile vurduğunu gördüm. Gösterisini bitirdiği zaman bütün klan eğilerek, dal-kavukluk ederek ve onu kucaklayarak hemen itaetlerini sundular. Artık onlar Mike'nin şef olarak kendilerine herhangi bir fenalığı dokunabileceğinden korkuyorlardı.

Mike sosyal mevkiini boş bir kutuya borçlu idi. Kocam ve ben gürültüden bu kutuları gizleyecek kadar sağırlaştığımız vakit artık Mike'nin durumu, kendisine kimsenin rakip olamayacağı kadar, sağlamlaşmıştı.

Mike'nin davranışı aynı durumda bulunan insanların davranışları ile ilgili gelişimin tamamiyle aynıını gösteriyordu : Başlangıçta yeni gücünden tamamiyle emin olmadığı için, bir müstebit rolünü oynayarak başkalarına fena muamele etmekten vaz geçmiyordu. Bugün Mike ergin şempanzelerin arasında en fazla tolerans sahibi olanlardan biridir.

Bir çok yıllar sadece şempanzelerle yaşadınız. Onların davranışlarıyla bizim davranışlarımız arasında, daha ne gibi benzerliklere tanık oldunuz ?

● Şempanzeler bencil yaratıklardır. Ancak ortak amaçları olduğu zaman birleşirler : Avlanma ve Savaşma. Onlar, heyecanlarını sevgilerini tıpkı bizim gibi açığa vururlar. Şempanzeler tamamen bizimkinin aynı olan sebeplerle öpüşürler, el sıkışırlar, kucaklaşırlar, birbirlerinin omuzlarını hafif vuruşlarla okşarlar. Sinirli ve ezilmiş bir şempanze, karanlık-

tan korkan bir çocuğun başkasından çekinmesi gibi, birinin yardım ve himayesini arar.

Büyük ölçüde muzlar bulan iki şempanze, bir futbol maçını kazanan ekiplerini görmekten kıvanç duyan oyuncular gibi, neşeden hoplarlar, öpüşürler ve kucaklaşırlar :

Başka birşey daha gözüme çarptı. Sosyal bakımdan aşağı basamakta bulunan bir şempanze, daha da kuvvetlilerin sempatisini kazanmak ister. İnsanlar gibi şempanzeler de el sıkışırlar, buluştukları zaman öpüşürler ve saatlerce gevezelik etmeyi severler.

Dişilerle erkekler arasında nasıl bir bağlantı vardır ?

● Hiç bir sağlam bağlantı yoktur. Bir dişî fark gözetmeksizin yarım düzine kadar erkeğe sahip olabilir. Aralarında başlıca hiçbir anlaşmazlık ve kıskançlık yoktur. Erkek dişiyi yuvasında ziyaret eder, sonra beraberce yemek yerler. Çocuklara gelince, tabii hiç kimse babasının kim olduğunu bilmez. Dişî şempanze ideal bir annedir. En az ceza ile en çok itaati sağlar. Flo'nun bir kızı vardı, Fifi. Fifi dört yaşına geldiği zaman Flo başka bir yavru doğurdu. Fifi, küçük kardeşine dokunmaktan ve onu sıkıştırmaktan vaz geçmiyordu. Flonun hiçbir zaman büyük kızına öfkelenmediğini görmedim, küçüğü ablasından ayırmağa ve büyüğü bebekten uzaklaştırmak için başkaları ile oynatmaya çalışıyordu. Böylece büyük yavru bütün gün hem annesi ile beraber kalıyor, hem de kendisini tamamen bir grup içinde hissediyordu.

Öte yandan bir anne şempanze şayet bir yavru bırakarak ölürse, genç şempanzelerin derhal öksüze bakmağı üzerlerine aldıklarına dikkat ettim. Merlin adında bir kaç aylık bir şempanzenin de önemli bir sinir hastalığı vardı, hiç yemek yemiyordu, saatlerce bir köşede duruyordu. Nihayet 6 yaşındaki kız kardeşi onu evlât edindi ve ona öz ana gibi baktı. Fakat Merlin duygularını az açıklayan ve tepkileri oldukça sert bir şempanze olarak kaldı. O şüphesiz aldığı ruhsel yaranın etkisinden kurtulamamıştı.

*Constellation'dan Çeviren :
Niyazi TEMİZGİL*

Eğer dikkatinizi kendi ömrünüz boyunca düşüncecin getirdiği yeniliklere yöneltmişseniz, görmüşsünüzdür ki ilk ortaya çıktıkları zaman bütün yeni düşüncelerin hemen, hemen hepsi bir parça çılgıncadır. Fakat hemen, hemen sizi günlük alışkanlıklarınızdan dürtüp çıkaracak bir düşünce ise, hiç bir düşünceye sahip olmamaktan daha iyidir.

A. N. Whitehead

Hayatınızın mutlu olması düşüncelerinizin cinsine bağlıdır. Onun için fazilet ve eşyanın tabiatına uygun olmayan düşüncelerden kendinizi koruyunuz.

Marcus Aurelius

Tecrübe daima ondan daha fazlasına sahip oluncaya kadar sahip olduğumuzu zannettiğimiz şeydir.

Burton Hillis